

1968 a romániai magyarság második világháború utáni történetének kiemelten nevezetes éve. Novák Csaba Zoltán, akinek nemrég jelent meg egy dokumentum-kötete a Ceaușescu-korszak nemzetiségpolitikájának első (1965 és 1974 közötti) szakaszáról (Aranykorszak? A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája. I. 1965–1974. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2011[!]), „a nyitás és a lehetőségek évé”-nek nevezi, s ha számba vesszük ennek az évnek a magyarságot is érintő eseményeit, elfogadhatjuk ezt a minősítést.

1968 januárjában oldják fel a Márton Áron püspök házi őrizetben tartására vonatkozó, még 1957-ben hozott döntést; február 16-án jelenik meg az alkotmánymódosítás az ország adminisztratív-területi felosztásának átalakításáról, s benne Hargita és Kovászna megye létrehozásáról, május 13-án a magyar oktatást is érintő új tanügyi törvény; június 27-e a legfelsőbb pártvezetés által a magyar értelmiségiekkel szervezett találkozó napja, amely találkozón elhangzottak nyomán számos intézkedésre kerül sor a magyarság sérelmeinek, illetve hátrányos helyzetének orvoslása érdekében; augusztus 21-én avatkoznak be a szovjetek Csehszlovákia belső életébe, és távolítják el fegyveres hatalommal a Dubc̣ek-kormányt (köztudott, hogy e beavatkozás kapcsán helyezkedik szembe Ceaușescu nyíltan a szovjet vezetéssel).

Mindezek a lépések, az ország belső életét tekintve, egy nagyobb kontextusba illeszkedtek be. „Az 1960-as évek végén és az 1970-es években – állapítja meg az egész kommunista korszakot elemző Tismăneanu-jelentés – Ceaușescut... úgy írták le a nyugati médiákban, mint egy lázadót. Divat volt az 1960-as évek végén elismerni külpolitikájának 'autonómiáját', s úgy tekinteni rá, mint aki őszinte híve a román nemzeti értékeknek.” (Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România. Raport final. Vladimir Tismăneanu, Dobrin Dobrinu és Cristian Vasile szerk. Buk., 2007, 126.) És egy másik összefüggésben: „A »fiatal« főtitkár egyre inkább a »demokratizálás« és a nacionalizmus kártyájára játszott, s saját napfényes arculatának kimunkálásán dolgozott, az értelmiség pedig hagyta magát becsapni, a Nyugat nemkülönben.” (Uo. 322.) Ezt az általános értékelést a magyarságra vonatkozólag kiegészíthetjük Novák Csaba Zoltánnak az általa gondozott kötethez írott bevezetőjéből a következő megállapítással: „A KB-ba vagy más, állami vagy párt-intézményekbe beválasztott magyar káderek, a közigazgatási reform során pozícióban maradt vagy került magyar származású pártaktivisták, az értelmiségiekkel folytatott tárgyalásokon szóhoz jutott, és a meghallgatott értelmiségiek sok tekintetben lekötöleztetiek voltak a pártvezetésnek. A szkeptikusabbaknak pedig maradt a remény és a bizakodás, hogy a változások nemcsak látványosak, hanem tartalmasak is lesznek.” (Novák: I. m. 49–50.)

A fenti események közül – a romániai magyarság számára hosszú távú hatását tekintve – kétségtelenül a június 27-i bukaresti értelmiségi találkozó volt a legfontosabb, amelynek értékelése az utókor felől nézve annak legalábbis kétarcúságát jelzi. A román pártvezetés, akárcsak az ország közigazgatási átalakítása során, itt is arra törekedett, hogy – a mából visszatekintve olcsó, átlátszó gesztusokkal – maga mellé állítsa a magyarság tömegeit, s az értelmiségi elitnek is nyújtson valamit, másfelől eszébe se jutott alapvetően változtatni a magyar forradalom leversét követő évtizedben követett nemzetiségpolitikáján, amelynek jelkép értékű lépése 1959-ben a Bolyai Tudományegyetem felszámolása, s azzal párhuzamosan a középiskolai oktatás addig önálló magyar egységeinek összevonása megfelelő román iskolákkal. Kétségtelen viszont az is, hogy a Gheorghiu-Dej uralmának utolsó szakaszában a nemzetiségekhez való viszony tekintetében is mutatkoztak bizonyos biztató jelek, s ezek – úgy látszik – elegendőek voltak arra, hogy a magyarság szellemi vezetőrétegében elindítsanak egy kisebbségi intézményteremtésre irányuló folyamatot. Fábíán Ernő egy bő évtizeddel később fogalmazza meg a maga számára, a feketehalmi magyar szórvány kultúrájához való ragaszkodása láttán azt, ami a 60-as évek végén a kedvezőnek látszó romániai változások közepette bennük felmerült: „A diaszpóra szorít, menekülni kell, fogódzni kell valamibe. Ez a nyelv, a hagyományok, a szokások, a közösség melege... Hogy e diaszpóracsoportok megmaradjanak, demokratikus intézményekre, érdekképviseletre, egész országot átfogó közművelődési hálózatra lenne szükség.” (Fábíán Ernő: Naplójegyzetek. 1980–1990. Közzétette Bárdi Nándor és Filep Tamás Gusztáv. Kriterion, Kv., 2010, 46.) Az államhatalomhoz kötött, de vezetői révén viszonylagos cselekvési szabadságra szert tett, hatásukban messze kisugárzó intézmények (elsősorban a magyar nyelvű televízió és a kisebbségi kiadó, a Kriterion) létrejöttének téjje ezért lehetett oly nagy, hogy érette egyesek az újonnan berendezkedő hatalommal való együttműködést is vállalták.

A gyakorlat és az elmélet között azonban ekkor még a másik oldalon, a Hatalom térfelén is meglehetősen bizonytalan volt a határvonal. Jól tükrözi ezt az a vita, amelyet még 1966 novemberében folytattak a KB Propagandaosztályán „a szocialista nemzet fogalmára vonatkozó tartalmi, ideológiai és propaganda-kérdésekről”, s amelynek keretében a résztvevők még egymás között is kerülgették az igazi célnak: a nemzetiségek beolvasztásának kimondását. Egyetlen idézetet iktatunk ide, Ștefan Voicu hozzászólását, amelyben többek között ez áll: „... ezeket a dolgokat nem kell kimondani, sok kellemetlenséget okozhatnának. Miért mondanánk valakire, hogy te nem vagy román, te magyar vagy, török vagy. Azt gondolom, azt kellene mondani, hogy minden nemzetiség a nagy román család tagja... Én nem mondom azt, hogy a magyarok váljanak románokká, de látniuk kell a véleményt, hogy létezik ilyen irányú történelmi jelenség. Azon a véleményen vagyok, hogy tegyük a hangsúlyt a román nép és az együtt élő nemzetiségek egységére.” (A vita jegyzőkönyvét lásd Novák: I. m. 121–137. Az idézet a 125. oldalon.)

A román pártvezetés azonban 1968 nyarán nemcsak a korábbi évtizedekbe visszanyúló beidegződés és nem is csak a nemzetiségek körében az új hatalom megszilárdítása érdekében felfokozott várakozás szorította. Volt egy harmadik tényező is, amellyel számolnia kellett, és amely felé a „kettős kötődés – kettős felelősség” felvetése kapcsán határozott választ akart adni: és ez a magyarországi közvélemény hangulatváltozása a határokon túli magyarság kérdésében, amelyre viszont a magyar pártvezetésnek is reagálnia kellett, méghozzá másként és egyértelműbben, mint a Kádár-rendszer első időszakában. Erre figyel fel a Románia és Magyarország közötti viszonyok az 1956-os forradalom utáni alakulását, közvetlenül a „kettős kötődés – kettős felelősség” írószövetségi állásfoglalás összefüggéseit vizsgáló Földes György: „... az alkotó értelmiség aggodalma a határon túli magyarság sorsa miatt – írja –, hosszú, évtizedes csend után hivatalos fórumon nyilvánulhatott meg... Sok író, művész érezte úgy, tennie kell valamit, nyomást kell gyakorolnia a kormányra, a pártvezetésre. Valami védelmet kell nyújtania a veszélybe került határon túli

magyaroknak és kultúrájuknak." (Földes György: Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés. 1956–1989. Napvilág Kiadó, Bp., 2007, 101.).

Ki kellett emelnünk ezt a néhány vonatkozást az 1968-as „fordulat éve” eseményeiből, hogy érthetővé válják a „kettős kötődés – kettős felelősség”-vita tétje, s az a helyzet, amelyben többen, köztük Domokos Géza is, vállalták a válaszcikk/ válaszcikkek megírását.

*

Domokos Géza nem tartozott a „lekötelezett” értelmiségiek közé, bár pályája azóta, hogy 1949 és 1954 között Moszkvában a Maxim Gorkij Intézetben diplomát szerzett, egyértelműen felfelé ívelt. Hazatérve előbb riporter volt az Előrénel, majd 1956-tól a Pionír c. ifjúsági lap, 1957 és 1961 között az Ifjómunkás, 1961 és 1968 között az Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi részlegének főszerkesztője, s 1957-től az Ifjómunkás Szövetség Központi Bizottságának tagja is. Pályáját, úgy tűnik, nem árnyékolta be az a – különben a később nagy hatalmú Dumitru Popescuval („Popescu-Dumnezeu”) együtt kapott – pártszankció („vot de blam”) sem, amelyet 1958-ban kapott. „Engem – mondta el egy késői interjúban Bányai Évának – azért vontak felelősségre, mert az Ifjómunkásnak túlságosan kulturális profilt adtam. A vád az volt, hogy nem foglalkozunk a munkás-paraszt fiatalsággal, nem neveljük a szocializmus eszméi szellemében, hanem túlságosan a fiatal értelmiség lapja lett belőle.” (Pár perccel múltott. In: Bányai Éva: Sikertörténet kudarccal. Bukaresti életutak. Kv., 2006, 137.) 1968 júniusában a Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság nemzetiségi bizottságában elnöki tanácsadó, s amikor a pártközpontban (minden bizonnyal a június végi értelmiségi tanácskozásra készülve) összeállítják a romániai magyar reprezentatív értelmiség névsorát (I. Novák: I. m. 231–234.), ebben a névsorban ő is szerepel (I. m. 253.). A június 27-i tanácskozáson szóvá teszi a magyar kultúra jelenlegi irányításában mutatkozó fogyatékoságokat, a magyar színházak anyagiakban hátrányos helyzetét, a színházak repertoárja fölötti döntéshozók nyelvismeretének hiányát; sérelmezi, hogy bár Csomakőrös község szobrot akar állítani nagy szülőitnek, Kőrösi Csoma Sándornak, erre vonatkozó beadványukat a Kovászna megyei Művészeti Bizottság nem vette figyelembe; végül „rámutat arra is, hogy az ideológiai, kulturális részlegen dolgozó aktivisták közül, a kisebbségi nacionalizmus elleni harc ürügyén kompromittálják az RKP marxi tanok alapján működő politikáját, sok esetben az anyanyelven való kommunikációt is elutasítva...” (I. m. 245. Felszólalását – akárcsak a többiekét – a jegyzőkönyv kivonatosa tartalmazza, a 6 gépelt oldalt kitevő román nyelvű javított szöveg viszont megtalálható a Domokos Géza-hagyatékban. Más összefüggésben érdemes ezt a szöveget is összevetni a jegyzőkönyvbelivel.)

Az a vita, amely 1968 nyarán robban ki, a fent futólag felsorolt események kontextusában, egy, az Élet és Irodalom 1968. május 18-i számában megjelent, aláíratlan cikkel, a Magyar Írószövetség Kritikai Szakosztályának állásfoglalásával (Kettős kötődés – kettős felelősség. Vita a szomszédos országok magyar irodalmáról. 1968/20.) kezdődik, majd annak folytatásaként, a június 15-i számban a kritikai szakosztály egy következő gyűléséről tájékoztató összefoglalóval (L. P: Gyakorlati felelősség. Vita a szomszéd országok magyar irodalmáról. 1968/24.) folytatódik. (A budapesti írószövetségi vitával Pomogáts Béla foglalkozott bővebben is idézett az 1968. május 10-i írószövetségi gyűlés – egyelőre kiadatlan – jegyzőkönyvéből: Kettős kötődésben. Irodalmi Szemle, 2009/1, 6–15. és Magyar irodalom Erdélyben. 1945–1968. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009, 49–50.)

Az első cikkben – már az egyes határokon kívüli magyar irodalom-részeket ismertető társ-előadók hozzászólásait megelőző rövid felvezetőben – megállapítják: „Vitatathatlan tény, hogy magyar nyelvű irodalmak alakultak ki a szomszédos országokban, s ezek szerves részei a magyar irodalomnak. Alkotóik, míg egyfelől hűséges állampolgárai ezeknek a szocialista országoknak, másfelől magyar írók. A felelősség ezekért az irodalmakért közös: a szomszédainké és a miénk.” Alább pedig Illés Lajost idézik: „Ezek az irodalmak kettős kötöttségűek. Témájuk és táptalajuk a szomszéd szocialista országok társadalmi, politikai és gazdasági valósága. Művészetük kifejezési formája, az anyanyelv, s hagyományaik a magyar irodalomhoz kötik őket.” Ezt követően a cikk írója Czine Mihály, E. Fehér Pál és Kovács Kálmán társelőadásából emel ki egy-egy gondolatot, majd, ismét általánosítva, leszögezi: „A kettős kötöttségnek mindkét oldala egyformán fontos: s bármelyik oldalnak elhanyagolása menthetetlenül gyengíti a másik érvényesülési lehetőségeit is.”

A vitában felszólalók a cikk szerint azt is megállapítják, hogy „jelenleg a kapcsolatok nem kielégítőek”, „az irodalmak között nincs meg a természetes áramlás”, s hogy azok a cikkek is, amelyek egyes határon túli magyar alkotásokról a magyar irodalmi sajtóban megjelentek, „nem a művek esztétikai értékét, hanem a bennük ábrázolt társadalmi-politikai valóságot tartották érdekesnek”, s hogy a megjelent recenziók „főleg ismertető jellegűek és esetlegesek”, holott „ezek az írók érdemi bírálatra, a hazaiakkal azonos mércére tartanak igényt”. A vita során néhány gyakorlati tennivaló is felvetődött: a határokon túl született művek magyarországi közlése, a közös könyvkiadást befolyásoló „kereskedelmi szempontok” felülvizsgálata, az írók személyes találkozásainak fellendítése.

A második Élet és Irodalom-cikk mindezekhez további gyakorlati teendőket tett hozzá (többek között a könyvtárak ellátásával, a behozott könyvek példányszámának növelésével, a határon túli magyar irodalom-részek egyetemi oktatásával, külön irodalmi díj létrehozásával kapcsolatosan), s mindezeket összefogva egységes terv kidolgozását tartott szükségesnek a hivatalos szervek, a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök feladatait illetően.

Hogy mindez miért keltett olyan izgalmat a román pártvezetésben, az érthető. Hiszen miközben ők – bár a nyilvánosság előtt természetesen nem ezt mondták – a párt nemzetiségpolitikája tengelyébe a kisebbségek beolvasztásának hosszú távú programját állították, döbbenet kellett szembesülniök azzal, hogy a „proletár internacionalizmus”, „a szocialista országok közötti testvéri barátság” elveire hivatkozva ezt a célt keresztező folyamatok indultak be határokon innen és túl. Ezért vált számukra fontossá az, hogy „megfelelő választ” adjanak a magyar írók felvetésére, s úgy ítélték, ez a válasz csak akkor lehet hiteles, ha azt ismert és elismert romániai magyar írókkal mondatják ki.

Közben azonban sor került a magyar értelmiségiekkel 1968. június 27-ére megszervezett tanácskozásra, ahol egész sor felvetés,

igény fogalmazódott meg a romániai magyar szellemi élet hátrányos helyzetének megszüntetésére, s számos kritika is a román nemzetiségpolitika gyakorlata címére. [A tanácskozáson történekkkel – két e tárgyban fontos dokumentumot is közölve – Novák Zoltán Csaba foglalkozott: A „nyitás éve”, 1968. A romániai magyar értelmiségiek találkozója Nicolae Ceaușescuval. Múltunk, 2008/2, 229–264. A két iratot Novák az általa kiadott dokumentumkötetben (Novák: I. m. 241–261.) is közölte. Annyit fűznék hozzá, hogy Domokos Géza felszólalásának a hagyatékában fennmaradt román nyelvű szövegén és más, helyben készült feljegyzéseinek a találkozóhoz a dátumaként június 27-e szerepel, és nem június 28-a, amellyel Nováknál és másutt is találkozunk. A tanácskozás végén elhangzott, de a sajtóban nem közölt Ceaușescu-beszédről Domokos Géza készített kéziratos feljegyzést, hagyatékában ez is megtalálható.]

A magyar írók állásfoglalásával kapcsolatosan a KB Propagandatitkársága nem télenkedett, s 1968. június 24-i dátummal elkészült egy „tájékoztató anyag” „a romániai magyar nyelvű irodalommal és írókkal kapcsolatos, Magyarországon megfogalmazott álláspontokról” (közli Novák: I. m. 214–219.), amely, keltezéséből ítélve, a bukaresti értelmiségi találkozó idején már a KB illetékeseinek asztalán lehetett. Ismeretlen szerzőjének feladata nemcsak magának az Élet és Irodalom-cikknek az ismertetése volt, hanem előzményeinek és dimenzióinak feltérképezése is. Ebbeli igyekezetében több mint másfél évre ment vissza az időben, s meglehetősen magas régiókban kereste – és találta meg – a „nacionalizmus” és a „belügyekbe való beavatkozás” vádjával illethető személyeket. A legkorábbi cikk, amelyet ez a „tájékoztató anyag” ismertet, Czine Mihály tollából származik, a Kritika 1966/11. számából, aztán ott található az inkriminált szerzők sorában Darvas József, a Magyar Írószövetség akkori elnöke, továbbá Dobozi Imre, E. Fehér Pál, Kósa László, Nagy Miklós, de hivatkozás történik egy, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség által közösen szervezett tanácskozást ismertető Népszabadság-cikkre és Aczél Györgyre, az MSZMP első számú ideológusára. Majd jönnek a „fontosabb következtetések”: egy pontokba szedett „bűnlajstrom”, amelyből itt csak néhány jellemző mondatot és „inkrimináló” idézetet emelünk ki. „a) A szomszédos országok magyar nemzetiségű lakossága gyakran a magyar nép részeként van feltüntetve”; „b) „... nem minősíthető nacionalizmusnak az, hogy a határainkon túl élő magyarok sorsáért felelősséget érzünk”; c) „... a szomszédos országok magyar irodalma csak úgy juthat méltó pozícióhoz, ha szervesen bekapcsolódik az egyetemes magyar irodalmi körforgásba.” d) „A szocialista Romániában nagyon nehéz egy időben jó kommunistának és jó nemzetiségi vezetőnek lenni.” Aczél György neve és a Honvédelmi Minisztérium emlegetése egyébként jelzés értékű ebben a tájékoztatóban, Földes György szerint: „az 1968-ban elinduló irodalmi, kulturális kezdeményezés ebben az ügyben maga mögött tudta az MSZMP vezetésének teljes támogatását.” (Földes: I. m. 101.)

Ezek után születtek meg a válaszcikkek: Domokos Géza két cikke: a Sajátosság, felelősség (Előre, 1968. júl. 7.) és Az igazság és tárgyilagosság szellemében (Előre, 1968. júl. 24.) címmel, a Huszár Sándoré (A felelősség oszthatatlan. Utunk, 1968. aug. 2.), és egy, Hajdu Győző és Gálfalvi Zsolt által közösen szignált cikk (Felelősség azonos eszmények szolgálatában. Igaz Szó, 1968/8); a román olvasók felé pedig a Szász Jánosé (O răspundere inalienabilă. Gazeta literară, 1968. júl. 25.).

Hogy ezek az írások miként születtek meg, arra itt most csak a Domokos Géza-cikkek keletkezéstörténetét feltárva kívánunk rátérni. (Hasonló részleteket mond el saját cikkével kapcsolatban Huszár Sándor is.)

Domokos első cikke a Sajátosság, felelősség címet viseli, s ebben érezhetően megpróbálkozik azzal, hogy elvegye a tőle elvárt elutasító állásfoglalás élét. Először a pártfőtitkár-államfő egyik beszédére hivatkozik, de abból is egy olyan szövegrészre, amely szerint „... az együttélő nemzetiségek műalkotásai anyanyelvükön születnek, sajátos hagyományok és vonások jegyeit viselik magukon...” – aztán innen továbblépve ezeket a sajátosságokat: az anyanyelv és a klasszikus örökség szerepét fejtegeti, kitérve a „romániaiság” tudományos vizsgálatának fontosságára, s „józan vagyis minden csalóka mítosztól mentes, a kor szelleméhez igazodó önmegfogalmazást” sürgetve. Ezek után következik a penzumnak eleget tevő záró bekezdés: „Csak így hathat át sajátosságunk tudata, így szólhat meg bennünk az a felelősség a Román Kommunista Párt vezetésével növvő-erősödő hazánk, sokrétűségében is egységes kultúránk, a romániai magyar nemzetiség anyagi és szellemi haladásával szemben. E felelősségünket – s ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni – nem kívánjuk megosztani senkivel.”

Nem ok nélkül feltételezzük, hogy már ennek az első cikknek a megírásakor Domokos Géza tisztában volt: olyasmit vállalt, amelyért a kortársaknak, de az utókorak is a szemébe kell néznie. Erről ugyanis hiteles dokumentum van a kezünkben: dr. Kincses Lászlónak, a Magyar Nagykövetség bukaresti megbízottjának „szigorúan titkos” feljegyzése 1968. július 13-án (tehát ennek az első Előre-cikknek a megjelenése után) folytatott beszélgetésükről (közölve: Minorități etnoculturale. Mărturii documentare. Maghiarii din România. 1956–1968. Andrea Andreescu, Lucian Nastasă, Andreea Varga szerk. Cluj, 2003, 923–926.). Ebben Kincses kérésére, hogy „fejtse ki véleményét bővebben a »közös felelősség« kérdését illetően is”, de „csak olyan kérdésekről beszéljen, amelyek nem okoznak neki lelkiismereti problémát, s amelyek miatt nem kerül szembe a pártfegyelem követelményeivel”, Domokos Géza körülbelül egy óras beszélgetés keretében válaszol. A jelentés szerint először részletesen elemezte az akkori romániai helyzetet, mondván: „... annyi más terület után a nemzetiségi ügyekben is véget ért az a korszak, amely mintegy 10 évig tartott, s amelynek fő jellegzetessége az volt, hogy szépen hangzó nyilatkozatok vagy dekrétumok jelentek meg, de senki... nem gondolt arra, hogy kinyilatkoztatáson túl konkrét lépéseket tegyenek ott, ahol az élet megköveteli” (I. m. 923). Majd magyarázta a cikkben is kifejtett álláspontját, s ezután értékelte-értelmezte a magyar írók állásfoglalásában körvonalazódó teendőket, figyelmeztetve arra, hogy részükről „... nem nagy, hangzatos frázisokra, az itt már jócskán túlhaladottnak tekinthető »kampány-szelleme« van szükség, hanem értő, okos magatartásra” (I. m. 925). Végül tagadta (ez az adott helyzetben érthető volt), hogy cikkének megírására valaki utasította volna, s jelezte, hogy „esetleg egy hosszabb cikkben írja meg – a most kifejtettek értelmében – véleményét” (I. m. 926). A jelentés konkrétumain túl érdemes ideiktatni Kincses megfigyelését: „Mindvégig... érezhető volt az olykor kínosan ható törekvése, hogy félreérthetetlenül, egyértelműen fejtse ki álláspontját... Láthatóan nagyon felkészült a beszélgetésre, érezhette annak kellemetlen jellegét, s a végén nagyon örülni látszott, hogy túl van rajta. Ide tartozik még az is, hogy bármit mondott, sohasem tűnt úgy, mintha valami hivatalos véleményt közölné, szavainak mindvégig megmaradt az órá annyira jellemző csendes, értelmes, barátságos, szellemes, személyes véleményként ható jellege.” (Uo.)

A „bővebb kifejtés” azonban egészen más irányban történt meg, mint ahogyan azt a követségen lezajlott beszélgetés során Domokos Géza gondolta. A pártvezetést ugyanis nem elégítette ki a válasz. Nyílt, a „román álláspont” mellett egyértelműen kiálló állásfoglalást követelt.

Az események kronológiája azonban ezen a ponton összezavarodik: a Domokos-hagyatékban ugyanis az Előrében megjelent két válaszon kívül van egy harmadik is, egy, öt gépelt oldalas, javított, kéziratos kiegészítésekkel megtűzdelt szöveg is. A kézzel ráírt cím:

Felelősség. Az 5. lap alján pedig egy szintén kézzel írt megjegyzés: „A »felelősség«-vita első (részemről írt) el nem fogadott cikke. Ezután jött a másik.”

De mielőtt ennek az ismertetésére rátérnénk (a teljes szöveget a Függelékben adjuk), idézzünk fel egy fontos mozzanatot, ami – mint említettük – megzavarja a kronológiát. Egy Páll Árpád által 1989 márciusában (!) készült Domokos-interjúban ugyanis a következőket olvassuk: „Tehát 1968 nyarán vagyunk, amikor a Magyar Írók Szövetségében megfogalmazódik a kettős kötődés – kettős felelősség programja. Nagyon újszerű volt, nagyon kihívó... Engem itt, Bukarestben felhívtak a Központi Bizottság sajtóosztályára... és az osztályvezető elem tett egy feljegyzést, amely ismertette a vitát... [nyilván ez volt az a bizonyos 1968. június 24-i anyag, amelyből korábban már idéztünk. Az eredeti Élet és Irodalom-cikkeket saját bevallása szerint nem látta. Nem is láthatta: azokat a sajtócenzúra nem engedte be az országba, még a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár bekötött kollekcijából is hiányoznak] ... Utána bevitték az akkori propagandatitkárhoz [aki nem volt más, mint az 1958-ban vele együtt pártfegyelmiben részesített Dumitru Popescu], hogy mondjak véleményét, foglaljak állást »a belügyekbe való súlyos beavatkozás ellen«... A titkárral folytatott beszélgetésből világossá vált előttem, hogy döntő fontosságú momentumról, egész létünk, továbbí fejlődésünk kritikus pillanatáról van szó, és elöntött az aggodalom.” Ezután az interjúban a Ceaușescuval történt bukaresti értelmiségi találkozó eseményeinek felidézése következik, majd újra felveszik az elkezdett téma fonalát: „Ahogy hallgattam a meglehetősen indulatos minősítéseket, arra gondoltam, hogy ez a biztató folyamat lelassulhat, gyengülhet, esetleg le is állhat, vagy ellenkező irányt vehet. És erre gondolva vállaltam, amit kértek...” (Önmagától a nemzetiségi kérdés nem oldódik meg. In: Páll Árpád: Harangszó a mélyből. Beszélgetés romániai magyar értelmiségiekkel. Bp., 1991, 124–125.)

Hús év távolából érthető, hogy itt összerosódtak bizonyos események, ám a beavatkozás ténye, amelyet Domokos Géza a magyar nagykövetségen tagadott, kétségtelen.

De térjünk vissza egyelőre még a hagyatékban megőrzött kéziratos változatra. Ez a szöveg már jóval bővebb, mint a Sajátosság, felelősség, de még mindig annak a koncepcióját követi, s inkább a július elején az írószövetség égisze alatt szintén Bukarestben tartott Utunk–Igaz Szó-elemző gyűlés hangulatát idézve (arra egy fél mondat erejéig közvetlenül is utalva) szól az író felelősségéről (a gyűlésről a Gazeta Literară 1968. júl. 11-i száma ad hírt, a Consfătuire de lucru la Uniunea Scriitorilor c. rövid cikk szerint azonban az július 9-én zajlott le, Szász János bevezető referátuma, Létay Lajos és Hajdu Győző beszámolója alapján): „... nemcsak a céh, de a közvélemény is érzékeli: az új perspektívákhoz új, pontosabban megújított írói szemléletre, emelkedettebb erkölcsre, tisztább alkotói légkörre van szükség” – állapítja meg Domokos Géza, majd a „felelősség” kérdését egészen más irányban továbbgondolva, így folytatja: „... az irodalmi lapok nem a főszerkesztők tulajdonát képezik, és nem egy-egy érdekcsoport szolgálatában állanak, feladatuk... az irodalom szervezése, a közvélemény hozzáértő formálása... Ebben a felismerésben gyökerezik mélyen és állhatatosan az a felelősség, mellyel az igazságot, még ha egyes szerkesztők számára keserű is volt ez az igazság, kimondták.” Szót ejt a cikk írója a „romániaság”-ról is, viszont felfogásában a romániai magyar irodalmat végig mint a romániai irodalom belüli önálló entitást kezeli, sajátosságainak érzékeltetésében hivatkozva nem csupán Gaál Gáborra, hanem Kuncz Aladárra is. Ezután következnek csak a kirótt feladatnak eleget tevő mondatok, amelyek azonban a fenti kontextusban inkább ráadásnak tűnnek, s amelyeket olvasva – különösen a később nyomtatásban megjelent változattal összevetve – nyilvánvaló a magyar íróársakkal szembeni sarkító megfogalmazások kerülése: „Ha igaz, márpedig nyilvánvalóan az, hogy egy nemzeti irodalmat sem lehet önmagában igazán megérteni, annál inkább áll ez egy olyan nemzetiségi irodalomra – a romániai magyarra –, amely tudatosan a szocialista Románia valóság-viszonyában, eszmei célkitűzéseiben egységes irodalom részének vallja magát.” A cikk vége felé pedig: „Senki más nem vállalhatja, ha megvan benne a realitás iránti érzék, ha csak nem esik saját illúziói csapdájába, a romániai magyar irodalomért a felelősséget, csak a hazájuk valóságtalaján álló, a Román Kommunista Párt irányítását sajátjuknak tekintő romániai magyar írók. Ez a felelősség, amely egy és oszthatatlan, nemzedékek hosszú sorának haladó hagyományára, az 1918–1944-es periódus gazdag tapasztalatára és tanulságaira, a kommunista vezetésével győztes forradalom, a szocialista Románia mai valóságára épül.” A záró bekezdésben pedig: „Az »írástudók felelősségére« égetően szükség van ma is; külön-külön és együttesen saját népükért és az emberiség sorsáért, bárhol éljenek a földön. A szocialista országok íróira ezen kívül még más felelősség is hárul: a példamutatás felelőssége. Ezt azonban senki sem tévesztheti össze a valóságot figyelembe nem vevő szövegekkel, eléggé végig nem gondolt nyilatkozatokkal.”

A Páll Árpáddal 1989 márciusában beszélgető Domokos Gézát felidézve, s a kéziratban maradt Felelősség-cikk, valamint a hozzá fűzött megjegyzés olvastán elképzelhetjük a helyzetet: ezt a változatot mindenestől visszautasította a propagandatitkár. Következnie kellett tehát a második Előre-cikknek (ez is megvan a Domokos-hagyatékban, még hozzá egyenesen románul, hogy a „megrendelők” is értsék), amelyre Domokos Géza így emlékezik vissza két évtizeddel később: „... vállaltam, amit kértek, ahogy vállalták más barátaim, szerkesztők, írók, újságíró kollégák is. Írtam román nyelven egy cikket, amit a pártvezetés, amely akkor a tengerparton tartózkodott, jóváhagyott, aztán a szöveget lefordítottam magyarra.” (Páll Árpád: Harangszó a mélyből. 125.)

Ez a – tulajdonképpen harmadik – Domokos-cikk: Az igazság és tárgyilagosság szellemében története.

Azok a megállapítások, amelyek az akkori párt-álláspontot visszhangozzák, ebben a harmadik szövegben található meg: „... magától értetődő – szögezi le itt Domokos Géza –, hogy a hazai magyar irodalom, amelyet országunk földrajzi, történelmi és szellemi valósága határoz meg, elvitathatatlan sajátosságaival és egyedi vonásaival együtt Románia Szocialista Köztársaság irodalmának szerves részét képezi.” Ezután következik a magyar íróknak adott válasz: „A felelősség bármely megosztása – irrealitás, illúzió”, s a kérdésnek a pártvezetés kívánsága szerinti – az akkor még „meg nem oldódott” csehszlovákiai helyzet összefüggésében való – megideologizálása: „Ma, amikor az események újra és újra bizonyítják, milyen sürgetően fontos az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvének tiszteletben tartása, a felelősség megosztásának tézise – irodalom kívüli szempontúsága különösen evidens – elfogadhatatlan. Lényegében olyan beavatkozási kísérletet takar, amely a kölcsönös megértés és együttműködés szellemének ápolása helyett csak zavart kelt, és félreértéseket okoz.” A pártelvárásnak megfelelően meg is nevezi a címzettet, indoklásában azonban a román hatalomnak szóló utalás is megtalálható: „Nem érthetünk egyet semmi szín alatt a Magyar Írószövetség említett íróértekezletén, utána pedig a magyarországi sajtóban és folyóiratokban megfogalmazott »kettős kötődés, kettős felelősség« programjával. Állásfoglalásunk elvi meggyőződésünkön túl arra a gyakorlati meggyőződésünkre támaszkodik, hogy a Román Kommunista Párt, akárcsak eddig, ezután is minden feltételt biztosít a romániai magyar irodalom fejlődése érdekében.” Végül a cikk záró soraiban van még egy, a magyar–magyar kapcsolatok irányába is nyitó mondat: „Szeretnénk remélni, hogy abban a jömegértést és kölcsönös megbecsülést hirdető szellemben, amelyre hitünk szerint a szocialista országok író-kapcsolatainak épülniük kell, ezek a kérdések mielőbb tisztázódni fognak. Hisszük, hogy jogaiba lép az igazság és a tudományos objektivitás, a két irodalom további szoros együttműködése, a két ország testvéri kapcsolatainak további elmélyítése érdekében.”

A Páll Árpád által készített interjúban Domokos Géza említést tesz cikkei korabeli belső visszhangjáról, s erről Huszár Sándor is ír a Sorsom emlékezete. Vallomások egy büntelen nemzedék elkárhozásáról. (Buk., 1982) lapjain, majd nyíltabban memoárfolyamának harmadik kötetében (Magamtól féltem eleitől fogva. Naplólapok 1968–1971. Kézirat.). Erre ebben a tanulmányban nem térek ki.

Foglalkoznék viszont a Domokos Gézát érintő folytatással, amelyhez az 1989-es interjúhoz képest csak másfél évet kell átlépnünk az időben – és persze az 1989 decemberi romániai eseményeket is.

1990 novemberében vagyunk, a romániai magyar irodalom 1970–1990 közötti két évtizedének elemzését célul kitűző „debreceni irodalmi napok”-on, ahol az elszámoltatás nemcsak a két évtized immár szabad és őszinte értékelése formájában, hanem számonkérés-szerűen, szemtől szembe történt meg. (Ezeknek az 1990. november 15–16-a között megrendezett irodalmi napoknak a teljes anyagát közölte a Látó 1991/3. és 4. számában. Az alábbi idézetek innen valók.) Természetes, hogy a diktatúra összeomlásának (illetve a nyolcvanas évek egyre nyíltabb és durvább homogenizálásának) távlatából nézve az 1968-as állásfoglalások itt már más megtélés alá estek. Ezeknek a „debreceni diputa” során Ágoston Vilmos adott hangot. „Manapság – állapítja meg – hajlamosak lennénk elfogadni azt a magyarázatot – már csak azért is, hogy borítsunk fátylat a megalázó eseményekre, és különben is, akik ezekben részt vettek, a későbbiekben mind használni akartak a nemzetiségnek –, hogy Ceaușescu 1968-ban nyitott, szembeszállt a prágai bevonulókkal, jogosan reménykedtek azok, akik benne bíztak, melléálltak, arról már nem tehetnek, hogy a későbbiek során megváltozott. Ez így, sajnos, nem igaz. Ceaușescu pontosan azt a célt követte 1968-ban, mint korábban, a Bolyai egyetem megszüntetésekor, vagy később a nyolcvanas években, csak éppen külpolitikai taktikából időleges paktumot kötött a romániai magyarsággal, még precízebben azért hozta létre a kisebbségi intézményeket, hogy szembeállítsa a magyarországi közös irodalmi és irodalmon kívüli törekvéseket. Előbb különválasztotta, aztán belügyivé minősítette, hogy saját magunk asszisztálásával azt csinálhasson velünk, amit akar.” (i. h. 349.) Ezt követően idéz Huszár Sándor, Balogh Edgár, Hajdu Győző és Gálfalvi Zsolt, majd Domokos Géza akkori cikkeiből, megnyilatkozásaiból, s így zárja felszólalását: „Elidegenedtünk. Nem a hatalom-verte nemzetől, hanem attól az érvrendszerrel, amely szabad kezet nyújtott a diktatúrának, hogy az erdélyi kisebbségek felszámolását a továbbiakban is kizárólag belügyként kezelhesse... Ezzel a taktikával a romániai magyarság színe-java meggyőződéssel vagy annak ellenére, hozzájárult a románság téves jogérzetének a megerősödéséhez, ahhoz, hogy az állampolgári lojalitás szembeállítható a nemzeti közös összetartozás és a sajátos emberi jogok fogalmaival. Sajnos még ma is kísért az a szemlélet, hogy az erdélyi magyarságnak egyedüli joga dönten a saját sorsa fölött. Véleményem az, hogy éppen úgy, mint hatvannyolcban, vagy korábban, a felelősség közös.” (i. h. 356.)

Ágoston Vilmos nem nevezte néven a felszólalásában idézett cikkek szerzőit. Domokos Géza azonban – aki a tanácskozáson ebben a szakaszban az ülésvezető elnök volt – vállalta a szerzőséget. Mégpedig olyan módon, hogy azzal egyben a legközelebbi múlt további feltárásának módjára is rámutatott. Válaszát szinte teljes terjedelmében érdemes ide iktatni: „A hallottakon el kell gondolkozni a politikának is, az irodalomnak is, mindenkinek, aki ezeket az évtizedeket átélte. Aki nem mindig a helyes utat választotta, de utat választott. Következésképp mindenért, jóért és a rosszért, kis sikerekért és iszonyú vereségekért vállalnia kell a felelősséget.

Tudtam már akkor, 1968 nyarán, hogy a nyomásra, politikai és erkölcsi elveim ellenére írott cikkeim nem válnak dicsőségemre. Méliusz József, Szász János, Bodor Pál a tanúm: tudatosan vettem vállamra a szégyen keresztjét. Meg voltam győződve, hogy akkor olyan helyzetben élünk, oly sok felé voltak nyitottak a hatalom útjai – emlékezzünk: két [valójában mindössze egy] hónap múlva Románia látványosan visszautasítja, hogy részt vegyen Csehszlovákia lerohanásában, őstől sorra születnek meg a tévé magyar nyelvű műsorai, a Kriterion Könyvkiadó, A Hét című hetilap, de már ott leselkedik az 1971-ben, kínai mintára bekövetkezett »mini kulturális forradalom« agressziója is – tisztában voltam vele, hogy ezt az ódiomot, ezt a rettenetet vállalnom kell. A morgó, vicsorgó vadat meg kell nyugtatni. Sosem szűnt meg bennem a gyanú, hogy egy év múlva, 1969 decemberében azért neveztek ki a Kriterion igazgatójává, mert azt a cikket megírtam. Azon még gondolkodnunk kell sokunknak, elsősorban nekem: megérte-e? Erkölcsileg bizonyára nem érte meg. Politikailag tévedés volt – hallottuk ma. Ami két évtizedes kiadói munkámat illeti, az az önzetlen erőfeszítés – a tisztító, szabadító kockázatvállalás lehetőségét és nemegyszer örömet idézem fel – számomra megérte.

Amikor most és a jövőben megméretik a romániai magyar író sorsa, aligha lesz bölcs és célravezető lemondani, nem, nem a megbocsátó, de a történelmi megközelítésről. Más szóval: abból a valóságból kiindulva kell megvizsgálni életünket, tetteinket, tévedéseinket, amiben azok megtörténtek. Kérlelhetetlenül, de igazságosan.” (i. h. 357.)

Hogy a Magyar Írószövetségben megfogalmazott igények hátszelével miképpen váltak gazdagabbá és elmélyültebbé a határokon kívüli magyar irodalommal való kapcsolatok, az külön tanulmányt érdemelne. A „kettős felelősséget” kimondó magyar írószövetségi hozzáállást követően a korábbiaknál komolyabb, értő és hiteles kritikai visszajelzést kaptak a könyvkiadási csereegyezmény keretében Magyarországra is kijutott művek (de a ki nem jutottak közül is igen sok), bővültek és elmélyültekké váltak a személyi kapcsolatok (ennek egyetlen vonatkozását próbáltam meg felmérni: Ilia Mihály és a szegedi Tiszatáj szerepét az 1968 utáni évtizedekben: A levelezés, mint küldetéses műfaj. In: Ilia. Írások 70. születésnapjára. Szeged, 2004, 44–64.), s egymás után születtek azok a részlet-munkák, majd szintézisek, amelyek közül itt csak a Béládi Miklós szerkesztésében megjelent ötkötetes műnek (A magyar irodalom története. 1945–1975. Bp., 1982.) a IV. kötetére (A határon túli magyar irodalom), illetve Bertha Zoltánnak és Görömbei Andrásnak a hetvenes évek romániai magyar irodalmát számba vevő irodalomtörténeti összefoglalójára és a hozzá csatlakozó könyvnyi terjedelmű bibliográfiára (A hetvenes évek romániai magyar irodalma. – A romániai magyar irodalom válogatott bibliográfiája. 1971–1980. Bp. [1983]) utalnék. Mindezek nem csupán hiteles képet kínáltak azokról az irodalmi folyamatokról, amelyek a második világháború után az „utódállamok” területén, de a nyugati magyar diaszpórában is értékes művek és életművek sorát adták, hanem a határok fölött is átsugárzó hatásukkal beleépültek az összmagyar köztudatba.

A „mi lett volna, ha...” jellegű megközelítés a múlt dolgait illetően tudománytalan – ezt mindnyájan tudjuk. De képzeljük el, milyen lenne irodalmunk 1944 utáni története, egész kisebbségi magyar közérzetünk és köztudatunk képe anélkül, amit a Kriterion emblémájával megjelent könyvek, a bukaresti televízió (egy időben az egész ország magyarsága által rendszeresen nyomon követett) hétfői magyar műsorainak másfél évtizede vagy A Hét – hogy csak az 1968 után létrehozott legfontosabb magyar intézményeket említsük – adott hozzá ehhez az irodalomhoz, ehhez a közérzethez és köztudathoz.

És ítéljünk: „kérelhetetlenül, de igazságosan”.

FÜGGELÉK

A „felelősség-cikkek”-nek Domokos Géza hagyatékában két változata maradt fenn. Lelőhelyük: Domokos Géza-hagyaték a kolozsvári Szabédi-Házban. Jelzetük: XXVI. 306/1. és 306/2. A két, azonos szövegű, 5 gépelt lap terjedelmű példány közül a XXVII. 306/1. példányon fent ceruzával, Domokos Géza írásával: A felelősség-vitában írott cikk első változata. Pontosabban az első (meg nem jelent) cikk. (1968 nyara) A tintával javított (és egy helyütt a hátlapon kiegészített) cikk végén, ugyancsak tintával: A „felelősség”-vita első, (részemről írt) el nem fogadott cikke. Ezután jött a másik.

A XXVII. 306/2. példány kézzel írt javításokat is tartalmaz (ezeket alább kurzíval, egyébként a teljes szöveget betűhíven, a gépeléskor hiányzó ékezeteket, írásjeleket, egyes szavak egybe- vagy külön írását sem javítva, adjuk, illetve a gépelés után Domokos Géza által javított szavakat kurzíval megismételjük, az eredetiben aláhúzással kiemelt szavakat itt is aláhúzva adjuk).

Felelősség

Az írók divatba jöttek. Nem az irodalom, ott még nem tartunk, de az írás művelői. Csoportosan, városonként vagy laponként, de egyenként is sok szó esik manapság róluk. Van, aki ezt azzal magyarázza, hogy a valóban jó, önmagáról beszélő művek száma lényegesen kisebb az önmagukról szívesen és sokat beszélő írókénál. Meglehet. Jó magam inkább osztom azt a véleményt, miszerint az ok irodalmunk jelenlegi helyzetében rejlik. Helyesebben azokban a távlat-követelményekben, amelyek az utóbbi években írásunk előtt megnyíltak. S hogy mégsem maga az irodalom foglalkoztatja annyira a közvéleményt mind inkább az írók, az fázis eltolódást jelez. Adósságra figyelmeztet. Azt mutatja, hogy nemcsak a céh, de a közvélemény is érzékeli: az új perspektívákhoz új, pontosabban megújított írói szemléletre, emelkedettebb erkölcsre, tisztább alkotói légkörre van szükség. Ehhez azonban el kell végezni az objektív felmérést és meg kell teremteni az írói társadalom és az írói munka mai állapotának megfelelő szervezési formákat, műhelyeket. Hogy az országunk életében rendkívüli fontossággal bíró utóbbi három év alatt ezen a téren aránylag kevés történt, köztudomású. S hogy ezért elsősorban az írókat illeti elmarasztalás, nem titok. Ez nagyon világos megfogalmazást nyer az Írószövetség vezetőségének június eleji közgyűlése (közgyűlésén).

Az önkritika – jó, hogy alapos, és legalább is ami a két irodalmi lap, a Luceafărul és a Gazeta Literară tevékenységének megjavítását illeti feltűnően hatásos volt – az önkritika, mondom eléggé későn jött egy olyan folyamatban, amely megállíthatatlanul tört (tör) célja felé; ideig-óráig haladékot adhat ugyan, de a kitérést, a szellemi renyhéséget a végsőkéig nem akceptálja, nem tűri. A IX.

pártkongresszuson elindított folyamatról van szó. Arról, hogy a friss energiákat felhozó, a szocialista demokráciát új tartalmakkal dúsító, önmagunkra és a világra újmódon néző marxi-lenini politikáról, amelynek következetességét és vitalitását az elvi és gyakorlati intézkedések egész sora bizonyítja. Nos, ehhez a mozgáshoz-változáshoz, ehhez az ütemhez képest lassúnak tűnt az írói arcvonal felzárkózása. Innen az előbb említett divat, az olvasók, a közvélemény jogos számonkérése. A gyorsulás első jelei azonban éppen az említett közgyűlésen és az azt követő időben már megmutatkoztak. (* Verso.) Az Írószövetség októberi országos értekezletén, bizunk benne, sok mindent lehet még tisztázni, újrafogalmazni, sok mindenen lehet, ha a szükség úgy hozza változtatni. S ezt azért, hogy az országos tanácskozás az legyen, aminek mindenki látni szeretné: józan erőfelmérés, elvszerű programadás. (* – itt toldás nincs, csak csillag. D. Gy.)

A romániai magyar irodalom ezzel (!) az általános helyzeten belül sok azonosságot és meglehetősen sok eltérést (is) mutat. S a belül itt most nagyon talál, mert ennek az irodalomnak még a pusztá definíciója is, nemhogy valós helyzetének, távlatainak a megértése, el sem képzelhető az egész, országunk teljes irodalmának vizsgálata nélkül. Ha igaz, márpedig nyilvánvalóan az, hogy egy nemzeti irodalmat sem lehet önmagában igazán megérteni, annál inkább áll ez egy olyan nemzetiségi irodalomra – a romániai magyarra –, amely tudatosan a szocialista Románia valóság-viszonyában, eszmei célkitűzéseiben egységes literatúrája szerves részének vallja magát. Teszi ezt annál inkább, mivel erre nemcsak a kommunista eszmeiségben fogant, gaálgábori, de a történelmi valósággal illuziómentesen számoló Kuncz Aladár képviselte polgári haladó tradíció is kötelezi. Azonosnak nem nevezhető platformról, más-más szövegezésben egyik is, a másik is megfogalmazta a román néppel való életközösség, a román irodalommal való szoros kapcsolat szükségességét. Ez a kapcsolat, amelynek gyökerei a történelembe ágyazottak – mint a legújabb kutatások kiderítették a felvilágosodás koráig nyúlnak vissza –, hogy századunkban az avantgárd, polgári humanista és a szocialista irodalom vonalán mélyüljenek tovább a kiteljesedési (kiteljesedésig): a mai egységes gazdasági és politikai bázisig, a közös szocialista kultúra építésében megtestesülő érdekazonosságig.

A romániai magyar irodalmi élet (irodalmiélet) problémáinak közös vonásai természetesen nem zárhatják (zárják ki) a különbözőségeket, a sajátosságot akár tartalmi kérdésekről, akár feladatrangsorolásról, az irodalom ügyvitelének hatékonyságáról van szó. Van különbözőség, még ha – mint most is például – nem örülünk neki. Mert, hogy egészen pontosak legyünk, lemaradás van (tapasztalható). Még amint láttuk az igényekhez és lehetőségekhez képest késésben lévő román irodalommal szemben is világosan észlelhető az ütem és színvonalkülönbség. Erről a napokban, a hazai magyar írók elég népes csoportjának bukaresti munkaülésén sok szó esett. Irodalmunkban, fejtették ki többen is, nem tudatosodott eléggé hogy az a változás, tökéletesedés, ami társadalmunkban végre megy, a szocialista demokrácia elmélyülése, az erkölcsi és szellemi síkon beállott ösztönző mutációk az irodalomban is új helyzetet teremtettek. Mind (Mind) a jelen ábrázolásában, mind a hagyományok feltárásában új, pár évvel ezelőtt még tartósan tiltottnak vélt utakat nyitítottak meg, az egyéni stílusjegyek impozáns különbözőségéhez vezettek. Mindezzel nemcsak arra kínálkozott kitűnő alkalom, hogy a megcsontosodott értékrendet közelebb igazítsuk a valósághoz, de az irodalomba özönlő fiatal erőket is mérce, lelkesítő (lelkesítőbb) próbatétel fogadta. Új megvilágításba került a kísérletezés kérdése; nyilvánvalóvá lett, hogy arról még akkor sem szabad lemondani, ha kudarc vetíti reá árnyékát, mert az igazi tehetség csak így találhatja meg saját útját. Új tartalmakat nyert író és olvasó viszonya; anélkül, hogy lemondjunk volna a szocialista irodalomnak annak (!) az alapvető igényéről, hogy a tömegekhez szóljon, felfedeztük, hogy nemcsak az író lehet tehetségtelen, fogékonyságra rest, az újra érzéketlen, hanem az olvasó is, felmerült az olvasók esztétikai nevelésének magasabbrendű igénye, az írói közvetlen ráhatás jobb formáinak a

megtalálása. Kiderült (egy, az első hallásra hihetetlen dolog:) – (a / /-be tett szövegrész kihúzva D. Gy.), hogy az irodalmi lapok nem a főszerkesztők tulajdonát képezik és nem egy-egy érdekcsoport szolgálatában állanak; feladatuk nem a beküldött képiratok többé vagy kevésbé korrekt beütemezése a lapba, hanem az irodalom szervezése, a közvélemény hozzáértő formálása. És még annyi és annyi más minden kiderült, nyilvánvalóvá vált, új megvilágításba jutott...

Mindez persze érezhetően hatott a romániai magyar irodalom helyzetére, eredményeire is. Aki ezt tagadja – hogy csak találmokra ragadjunk ki néhány példát –, az Papp Ferenc, Bálint Tibor regényeit, Kányádi Sándor, Páskándi Géza és Szilágyi Domokos verseskötve (verseskönyveit), a Forrás-sorozat új hullámának lenyűgöző jelentkezését, a Salamon Ernő, vagy Dzsida (Dsida) és Szabédi ébresztést nem vesz (veszi) tudomásul.

(De ez – kihúzva, az új bekezdés is megszüntetve. Helyette alább kezd a javítással új bekezdést. D. Gy.) Ez így igaz. Mégis, kevés a gazdag örökséghez, a minden nemzedékbeli írói erők reális adottságaihoz, a valóság nyújtotta lehetőségekhez képest. Ez volt a magyar írók bukaresti értekezletének végső konklúziója. Ebben a felismerésben gyökerezik mélyen és állhatatosan az a felelősség, mivel (!) az igazságot, még ha egyes szerkesztők számára keserű is volt ez az igazság, kimondták, amivel (Amivel) a jövő feladatait megfogalmazták. De másként nem is lehet. senki (Senki) más nem vállalhatja, ha megvan benne a realitás iránti érzék, ha csak nem esik saját illúzióinak csapdájába a romániai magyar irodalomért a felelősséget, csak a saját hazájuk valóságtalaján (álló), a Román Kommunista Párt irányítását sajátjuknak tekintő romániai magyar írók. Ez a felelősség, amely egy és oszthatatlan nemzedékek hosszú sorának haladó hagyományára, az 1918–1944-es periódus gazdag tapasztalatára és tanulságaira, a kommunisták vezetésével győztes forradalom, a szocialista Románia mai valóságára épül. Meggyőződésünk, hogy a mai romániai magyar írókra soha senki nem mondhatja majd el azt, amit Gaál Gábor a romániaság tényével számolni nem akaró, a régi mítoszoktól elszakadni nem tudó, a történelmietlen fikciók zsákutcájából kijutni képtelen konzervatív (hazai – ezt a szót Domokos Géza kézzel törölte. D. Gy.) irodalomról mondott: „Ez az irodalom a magyarság életmozgását és élettényeit nem az ahhoz való realista közeledéssel, hanem az attól való romantikus eltávolodással és átöltöztetéssel nézi. Íróiból hiányzik saját nemzetiségük helytálló ismerete.”

Bonyolult világban élünk. Az „írástudók felelősségére” égetően szükség van ma is. Külön-külön (; külön-külön) és együttesen, saját népünkért és az (egész) emberiség sorsáért, bárhol éljen (éljenek) a földön. A szocialista országok íróira ezen kívül még más felelősség is hárul: a példamutatás felelőssége. Ezt azonban senki sem tévesztheti össze a valóságot figyelembe nem vevő szövegekkel, eléggé végig nem gondolt nyilatkozatokkal. Van tennivalónk bőven azért, hogy ki-ki rendezze (legjobb belátása szerint) saját dolgait, hogy nagyobb sikereket érjünk el. Hogy jobban ismerjük és becsüljük egymást. Program-jelleggel, iránytszabó joggal nem felelhetünk egymásért. Ez a koncepció – még ha tán meg is kérdeznék bennünket – elfogadhatatlan.

(A kolozsvári Szabédi Házban 2010. november 26-án rendezett Domokos Géza-konferencián tartott előadás szerkesztett változata.)

Kategória: Dokumentum
Denumire autor: Dávid Gyula

Látó Szépirodalmi Folyóirat